

Костик О. І.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

МОДАЛЬНІСТЬ У ПРОСТОРІ ЗНАЧЕНЬ І СМИСЛІВ

Видатний український мислитель і філолог О. Потебня розробляв порушену німецьким мовознавцем В. фон Гумбольдтом проблематику співвідношення мови і мислення. Він наголошував на зв'язку між мовою і культурою, трактував мову як механізм мислення, оскільки вона відображає один з моментів діяльності людини – процес пізнання. За О. Потебнею, кожен акт мовлення є творчим процесом, у якому не повторюється вже готова істина, але народжується нова [5, 64].

Мовлення – це “живий” діалог, за допомогою якого актуалізуються будь-які смисли. Сучасна культура, – писав Володимир Олександрович Конєв, – це культура діалогу. Діалог – це “простір публічного вживання розуму” [2, 51]. Сутність людини значною мірою виявляється у спілкуванні з подібними собі, і тому цей простір подвоюється. Як твердить філософія, “нема нічого в розумі, чого не було б раніше в почуттях”. Під почуттями ми розуміємо чутливість людини до різноманітних ситуацій і її реакція на них, що викликає певні емоції або збуджує емоційну пам'ять, зумовлену стосунками мовців. Емоції – це одна з форм відображення світу. Вони демонструють відношення предметів і явищ реального світу до людини [1]. Під розумом ми розуміємо уявлення людини про світ, що доповнюється певною шкалою цінностей. Зближення філософії і мови – природний процес, який характеризує сучасний розвиток науки. Аналітична ж філософія вийшла із логічного аналізу мови. В той час лінгвістика збагатилася науковими теоріями філософського характеру [4, 4–6].

Ми користуємося мовою не лише, щоб обмінятися думками, люб'язностями, щось стверджуючи при цьому чи запитуючи. Часом ми звертаємося з проханнями, пропозиціями чи порадами або хочемо виразити наші побажання і наміри. Нам хочеться бути ввічливими і тактовними або просто показати своє ставлення стосовно того, про що йде мова: жартома, спересердя, категорично, делікатно, ущипливо. Все це ми можемо зробити за допомогою групи дієслів, що називаються модальними. Вони є джерелом виразності, образності мови, сприяють комунікативному співробітництву, служать засобом вираження експресивності й емотивності мови. Модальні слова дуже різноманітні за типом додаткової інформації, яку вони вносять до повідомлення. Ядром модальних слів як можливої частини мови є засоби реального й ірреального проектування висловлення на ситуації дійсності; а також оціночного ставлення до повідомлення.

Мета статті – розглянути одну з категорій мови й мовлення – модальність, що виражає реальні відношення висловлення до дійсності або суб'єктивну кваліфікацію повідомлення мовцем.

Звернімося до академічних граматик, що фіксують уже усталені в мові явища, в даному випадку засоби мови і правила їхнього вживання. Правила полегшують і підвищують ефективність сприйняття, розуміння й передачі інформації. Вони обрані у процесі комунікативної взаємодії з числа варіантів мовної реалізації, уніфіковані, свідомо фіксовані й подаються як найбільш поширені традиційні стандарти. Але оскільки мова є динамічною системою, що має механізми збагачення, поповнення, розвитку і стихійно регулюється мовним середовищем, то і її нормативність є явищем

відносним. Заслуговує на увагу і така думка В. Липинського: “Слово, коли воно має бути творчим, повинно служити життю, а не безплідно намагатись нагинати життя до своїх законів... Закони слова: закони логіки, тільки тоді можуть придбати творчу силу, коли вони служать не самим собі, а тому ірраціональному, нелогічному, стихійному хотінню, з якого родиться все життя, а в тім числі і саме слово” [5, 69].

Такої ж думки про слово дотримується Л. Виготський, який уважає, “що думка не виражається у слові, а здійснюється у ньому”. Модальні дієслова вживаються у певних значеннях у мові. А в мовленні вони можуть набувати іншого смислу, бо, як зазначав Т. Фреге, “ідеальне у тексті складається не лише зі значень, але й зі смислів” [6, 170]. Проблема розмежування значення і смислу актуальна для багатьох дослідників, розгляд якої започаткував І. Бодуен де Куртене. Як на нашу думку, оцінно-емотивне ставлення до висловлення, яке під час комунікації є гнучким та мінливим, здатним змінюватись, відноситься до смислу. І смисл ми розглядаємося як мету висловлення, а значення – як спосіб. Емоції виражаються комплексно за допомогою мовних засобів лексичного, граматичного і фонетичного рівнів. Та провідна роль в передачі емоційно-модальних значень належить кореляційно синтаксичному зв'язку із реченням, пунктуаційному виділенні, особливій інтонаційній оформленості. На думку Н. Д. Светозарової, “розпізнати конкретні емоції, не володіючи інтонаційною системою іноземної мови, неможливо”.

Семантична структура модальних дієслів *should* and *ought to* може бути представлена у таких зразках [3, 147]:

1. *Should* mild obligation that rather means advisability.

Shouldn't trying to help someone by advising him to do something) // Передає необхідність виконання дії, яка означає, скоріше, пораду – слід, варто, треба, повинен, не слід, не варто.

We should calm down ourselves. – Нам треба заспокоїтися (порада).

You should take it easy. – Тобі не варто так перейматися (переконаність).

He shouldn't take it as a personal insult. – Йому не слід приймати це за особисту образу (неприємність).

You shouldn't go jumping to conclusions. – Вам не слід робити передчасних висновків (застереження).

Each person should look after his own interest. – Кожна людина повинна дбати про свою справу (безсумнівність, безперечність).

He should be proud of himself. – Він повинен пишатися собою (гордість, запал).

I think you should get in touch with your solicitor. – Я думаю, тобі слід зв'язатися зі своїм адвокатом (бажання).

Ought to – obligation – обов'язок, повинність (слід, варто, повинен, слід було б); advisability, but more stronger as should, as a moral duty // ‘Ought to’ – трохи сильніше за ‘should’. Вживається для вираження моральної необхідності виконання дії.

You ought to be careful. The traffic is too busy. – Тобі слід бути обережним. Рух транспорту дуже інтенсивний (збентеженість).

It is impossible to lose the sight of him. Your people ought to keep an eye on him. – Неможливо втратити його з поля зору. Вашим людям слід стежити за ним (погроза, наказ).

First of all you ought to pass an interview. – Передусім тобі необхідно було б пройти співбесіду (обачність).

I think you ought to try a different approach. – Я думаю, тобі варто було б

спробувати інший підхід (обережність щодо поради).

The letter ought to reach him today. – Він, мабуть, одержить листа сьогодні (ймовірність).

2. *Should and ought to + Perfect Infinitive.*

a) *in affirmative sentences (criticism): the action which had to be carried out in the past was not carried out* // У стверджувальній формі висловлює критичні зауваження або осуд з приводу невиконання якоїсь дії або обов'язку в минулому.

You should have packed valise. We are going to be late. – Тобі слід було б спакувати валізу. Ми спізнюємось (зауваження).

Your father ought to have gone to the sea resort. – Твоєму батькові варто було б поїхати на море (турбота).

I should have thought of it before. – Мені треба було б подумати про це раніше (жаль).

You ought to have done it long ago. – Вам треба було б давно це зробити (критика).

b) *in negative sentences expresses criticism of a past action: the action which didn't have to be carried out was carried out* // В заперечній формі висловлює осуд.

She shouldn't have indulged him in everything. – Їй не слід було потурати йому в усьому (обурення).

He was ruined. He oughtn't to have spent money to the last penny. – Він збанкрутував. Йому не слід було витратити гроші до останньої копійки (*but he did*) (осуд, виклик).

You ought not to have touched his things. – Не треба було чіпати його речі (недовіра).

3. *Expectation. You use 'should' and 'ought to' to say that you expect something to happen or to have happened already* (очікування, сподівання).

We should be there by dinner time. – Нам треба бути там до обіду (обов'язок).

It ought to get better as it goes along. – Слід сподіватися на краще (сподівання).

Dear Mom, you should have heard by now that I am O.K. – Дорога матусю, ти вже, напевно, чула, що в мене все гаразд. (Ти повинна була чути...) (надія, сумнів).

Two bags which should have gone to Rome were loaded aboard a flight to Madrid. – Дві валізи, які повинні були летіти до Рима, були завантажені на рейс до Мадрида.

Sam ought to have realized how dangerous it was. – Сем повинен був усвідомити, наскільки це було небезпечно (схвильованість).

4. *Suggestion (пропозиція).*

We ought to celebrate it. Let's get a bottle of champagne. – Нам треба відсвяткувати це. Давайте купимо пляшку шампанського (спільний інтерес, радість).

Shouldn't we at least give her a chance? – Чи не дати нам, нарешті, їй ще один шанс? (люб'язність).

Oughtn't we to phone the police? – Чи не слід нам зателефонувати в поліцію? (пропозиція, намір).

5. *Should often means indignation* – В окличних реченнях і питаннях, які виражають здивування і обурення, незадоволення.

Why should you go there? – Навіщо тобі йти туди?

Why should I tell her the truth? – А чому це я мушу казати їй правду?

How should I know? – Звідки мені знати?

Дієслово *should* вживається в умовному способі для вираження ірреальної,

проблематичної дії. Умовний спосіб – форма дієслова, що виражає результат або наслідки нереальної умови і залежить від певних умов:

1. *In the sentences to express unlikely situations* // В обставинних умовних реченнях для вираження малоімовірної дії. У подібних реченнях сполучник 'if' можна пропустити.

If you should pass your exam, let me know. Або Should you pass your exam, let me know. Якщо тобі пощастить скласти іспит, повідом мене.

2. Вживається в розмовній мові в простих реченнях для висловлення бажання або ввічливого прохання.

I certainly shouldn't have guessed it. – Я справді ніколи не вгадав би це.

There's nothing I shouldn't do for a friend. – Що тільки не зробиш заради друга!

I should like to know your opinion. – Мені цікава Ваша думка.

3. *Is used to express necessary or desired action in subject clauses* // Вживається також для вираження необхідної, бажаної дії в підрядних підметових реченнях, які вводяться зворотами: *it is essential, it is important, it is recommended.*

It's necessary that you should revise your grammar. Необхідно, щоб ти повторив граматику. It's desirable that everyone should be present. Бажано, щоб всі були присутні.

4. *In object clauses after suggest, order, demand, etc* // У підрядних додаткових реченнях після слів волевиявлення:

She had been demanding that he should visit her. Вона настійно прохала, щоб він приїхав до неї в гості. Someone suggested that they should break into small groups. Хтось запропонував, щоб вони розділилися на маленькі групи.

5. *In clauses with unlikely actions with reference to the future.*

If you should ever come across his address, I'll be very grateful to you.

Якщо коли-небудь ви знайдете його адресу, я буду дуже вдячна вам.

If you happen to visit our places, we'll be glad to see you again.

Якщо випадково (колись)будете в наших краях, ми будемо раді вас бачити знову.

Should he come tomorrow I shall confide all my troubles to him.

Якщо (станеться так) він прийде завтра, я розповім йому про всі свої негаразди.

6. *In adverbial clauses of purpose (нісля сполучника lest) (має негативне значення).*

Take the book from the child lest it should spoil it.

Заберіть книжку в дитини, щоб вона її не зіпсувала.

They built a statute of him, lest people should forget what he had done.

Вони спорудили статую на честь нього, аби люди не забули, що він для них зробив.

7. *After the verbs of fear + lest (in object clauses) / В підрядних додаткових реченнях, які позначають докір, побоювання.*

He feared lest his mother should reproach him for being late for dinner again.

Він боявся, що мати знову стане докоряти йому за те, що він спізнився на вечерю.

Висновки. Модальність дієслів *should* і *ought to* полягає в оцінці висловлення з певних позицій, базується на інтегрованості певних асоціацій, думок, відчуттів, почуттів, емоцій (порада, переконаність, неприємність, застереження, безсумнівність, безперечність, гордість, бажання, збентеженість, обачність, погроза, критичне зауваження, жаль, дошкульна критика, осуд, виклик, обурення, недовіра, обов'язок, сподівання, очікування, надія, схвильованість, пропозиція, люб'язність, наміри,

запевнення). Як видно з наведених прикладів, у значенні треба, повинен, слід, варто, модальні дієслова *should* і *ought to* наповнюють речення особливим змістом (сміслом).

Л і т е р а т у р а :

1. Андрійченко Ю. В. Особливості вираження емотивності в художніх творах / Ю. В. Андрійченко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць. – К. – 2005. – № 6. – С. 335.
2. Конев В. А. Культура и архитектура педагогического пространства / В. А. Конев // Вопросы философии. – 1996. – № 10. – 51 с.
3. Костик О. І. English practical grammar for students: підручник з граматики для студентів ВНЗ / О. І. Костик. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. – 596 с.
4. Кузнецов Ю. Філософія вивчення іноземних мов / Ю. Кузнецов // Іноземні мови в навчальних закладах. – № 1–2. – 2002. – 192 с.
5. Матвеева Л. Л. Культурологія: навч. посіб. / Л. Л. Матвеева. – К.: Либідь, 2005. – 512 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К.: 2006. – 716 с.

Чеслав Ляхур
Опольский университет, Польща

SŁOWIAŃSKIE PRZYIMKI PREFIGOWANE A RELACJE ABLATYWNE

Dowolne relacje, które zachodzą między przedmiotami w przestrzeni, nazwane mogą być w ramach triady “lokatywność” (‘gdzie’) – adlatywność (‘dokąd’) – ablatywność (‘skąd’). W niektórych językach ową triadę można sprowadzić do opozycji dwuczłonowej. Na przykład chcąc opisać rumuńskie kategorie ruchu bez sugerowania się ich ewentualnymi odpowiednikami w innych językach, należałoby stwierdzić, że w ich obrębie przeciwstawiają się nie trzy podstawowe relacje (jak ma to miejsce np. w polszczyźnie czy języku rosyjskim), lecz tylko dwie: ablatywne i nieablatywne. W języku tym (jak zresztą w innych językach tzw. ligi bałkańskiej oraz w niektórych językach romańskich) brak jest bowiem wszelkich różnic formalnych między wykładnikami lokatywności (‘gdzie’) i adlatywności (‘dokąd’) [9, 32]. W tej sytuacji możemy zatem mówić o wyrażeniu faktycznej (lub zakładanej) obecności na danym obszarze w przeciwieństwie do oddalania się od tego obszaru. Lokalizacja obejmuje więc zarówno lokację statyczną, czyli tradycyjną essywność z różnymi typami umiejscowień, jak też relacje kinetyczno-domiejscowe (adlatywne); translokacja natomiast – same relacje kinetyczno-odmiejscowe (ablatywne). Wydaje się, że w pewnym zakresie z binarnym charakterem orientacji przestrzennej w językach słowiańskich wiąże się m.in. fakt, że w polszczyźnie (a także języku rosyjskim) nie znajdują rozróżnienia środki wyrażające lokację statyczną (‘gdzie’: *za domem/za домом*) i lokację dynamiczną (‘dokąd’: *za dom/za дом*). Rozróżnienie takie pojawia się natomiast przy lokacji i translokacji (‘skąd’: *zza domu/уз-за дома*).

Przy założeniu, że wyznacznikiem relacji przestrzennych jest w pierwszym rzędzie przyimek (faza imienna z przyimkiem) dążność do nazwania różnorodnych konfiguracji przestrzennych obiektów pociąga za sobą konieczność rozbudowy systemu przyimkowego w taki sposób, aby przynajmniej jakaś część z tych konfiguracji mogła być określona w języku. Wiadomo nie od dziś, że obok przyimków “wszechstronnych” (np. *na, w, koło*), które znacznie bardziej ogólnie charakteryzują porządek przestrzenny “przedmiot lokalizowany a